Виртуальная книжная выставка
Алаш
Мұрасы
Наследие
Алаша

Сақ, Қ. Алаш мұрасы / Қ. Сақ.- Алматы: Қазығұрт, 2014.- 285,[3] бет: портр.

Тәуелсіз қазақ елі тарихында, мәдениеті мен әдебиетінің қалыптасуы мен даму үрдісінде XX ғасырдың басында жарық көрген Алаш баспасөзі мен көсемсөзінің орны айрықша екенін ұлт зиялылары бесенеден біледі. Соған қарамастан, кешегі кеңес дәуірінде бұл тақырып жабық болған себепті оның зерттелуі еліміз тәуелеіздікке қол жеткізгеннен кейін ғана кеш қолға алынды. Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаевтың бастамасымен және жаныашырлығымен жүзеге асқан «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында Алаш қозғалысына қатысты құнды мұрағат материалдары, Алаш көсемсөзшілерінің мұралары жинақ болып жарық көруде. Соларды зерттеп, зерделеу негізінде жазылған еңбекте қазақ сөз өнерінің жарқырап жанған тұсы - XX ғасыр басындағы Алаш баспасөзі мен көсемсөзінің тарихы, таным, тағлым, тәжірибесі терең талданады. Елдік мүддені ту етіп көтерген Алаш зиялыларының жанкешті еңбектері мұрағат материалдары негізінде тарих қойнауынан аршып алынады және бүгінгі күнмен сабақтастырыла қарастырылып, өміршеңдік мән маңызы айшықталады.

Көпшіліктің қолы жете бермейтін соны мәліметтер, тың толғам, талдауларға құрылған еңбек гуманитарлық сала ғалымдарына, еліміз жоғары оқу орындары журналистика факультеттері мен бөлімдерінің профессор-оқытушыларына, студенттерге, сондай-ақ ұлт руханиятын қастерлейтін жалпы оқырманға арналады.

Төреқұлов, Н. Көп томдық шығармалар жинағы. Т. 4: документы и материалы / Н. Төреқұлов; құраст. Ы. қажы Исмаил, С. Б. Сахабат.- Алматы: Ел-шежіре, 2007.- 252,[4]бет.:портр.+ 12л.:фот.- (Алаш мұрасы).

Назир Тюрякулов – выдающийся дипломат, по праву считается основоположником казахской дипломатии.

В книге представлены уникальные фото и ценнейшие сведения о дипломатической деятельности этого человека высокой культуры, эрудита, полиглота, искусного дипломата, работавшего в далекие 20-30-е годы XX века полпредом СССР в Королевстве Хиджаз, Недж и присоединенных областей (ныне – Королевство Саудовская Аравия). Все они имеют огромное значение для нашей страны, ее дипломатии и культуры.

Алаш қозғалысы: [ұлт мақтанышы] // Аңыз адам. - 2014. - № 24. - 1-50 б.

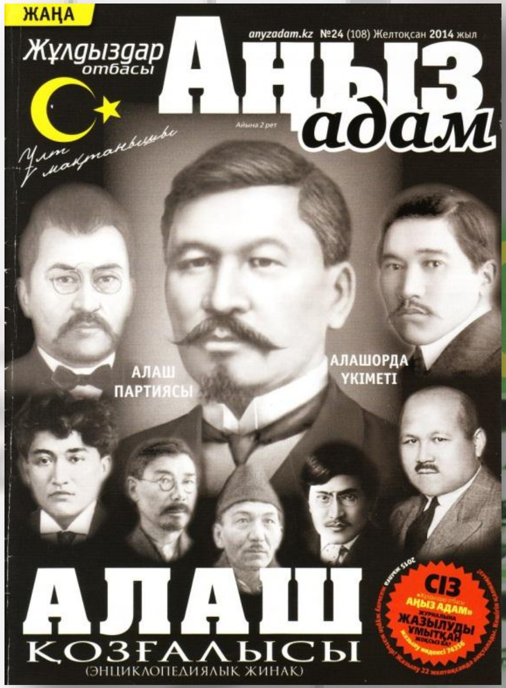

Алаш туы астында,
Күн сөнгенше сөнбейміз.
Енді ешкімнің Алашты
Қорлығына бермейміз!
Өлер жерден кеттік біз,
Енді мәңгі өлмейміз!
Жасасын, Алаш, жасасын!

Сұлтанмахмұт ТОРАЙҒЫРОВ,
ақын, Алаш қайраткері

Ұлтына, жұртына қызмет ету – білімнен емес, мінезден.

Әлихан БӨКЕЙХАНҰЛЫ,
Алаш қозғалысының жетекшісі, Алашорда автономиялы үкіметінің төрағасы

Ақ болсын, қызыл болсын, маған бәрі бір. Мен Қазақ мүддесін көздейтін үкіметті ғана жақтаймын.

Ахмет БАЙТҰРСЫНҰЛЫ,
ақын, ағартушы ғалым, Алаш қайраткері

Қазағым менің, елім менің! Ең алдымен қазақ халқы – Ресейге тәуелді халық. Оның ешқандай правосының жоқтығы ыза мен кек тудырады. ...Азаттық таңы атты. Тілекке құдай жеткізді. Күні кеше құл едік, енді бүгін теңелдік. Қам көңілде қаяудай арман қалған жоқ. Неше ғасырлардан бері жұрттың бәрін қорлықта, құлдықта ұстаған жауыз үкіметтің өзгеге қазған оры өзіне шағын көр болып, қайтпас қара сапарға кетті. ...Автономия алу – мемлекет болды дегенмен бірдей. Біз енді өз алдымызға мемлекет боламыз деп тұрмыз. Бірақ «боламыз» бен «болудың» екі арасы – жер мен көктей. Сондықтан «боламыз» деген соң, болуға аянбай қам қылу керек.

Міржақып ДУЛАТҰЛЫ,
ақын, Алаш қайраткері

Ұлты үшін құрмет қылмай, бас қамын ойлап жүрген азаматтардың елі артта қалып отыр. Ұлтшыл жұрттар, әне, Германия, Жапония, Англия, Түркиялар, олардың баласы жасынан «ұлтым» деп өседі. ...Естеріңізде болсын: қара халықтың мәдениетті болуынан мәдениетті кісінің қазақ болуы қиын, баласына осы бастан ұлт рухын сіңіріп, қазақ өміріне жақындатып тәрбиелеу керек. ...Қазаққа аюдай ақырған шенеунік табылуы оңай, ерінбей-жалықпай, бақырмай, шақырмай іс бітіретін, терісі қалың, көнбіс, табанды қызметкер табылуы қиын. ...Орыс тәрбиесін алған бала ұлт қызметкері бола алмайды.

Жүсіпбек АЙМАУЫТҰЛЫ,
жазушы, Алаш қайраткері

Біз тапқа, жікке бөлінбейміз. Біз өзге халықтармен қатар өмір сүре отырып Қазақ автономиясын құруға тиіспіз.

Жаһанша ДОСМҰХАМЕДҰЛЫ,
заңгер, Алаш қайраткері

Мен сендердің мұң-мұқтаждарыңды жоқтау үшін әдейі қызметтен босап, басымды азат етіп келдім. ...Мемлекеттік Думаның парменінсіз қазақтар бір сүйем де жер бермейді, қарсылық көрсетуге дайын. Күш жұмсайтын болсаңдар, мен осы жер үшін өлуге бармын.

Жақып АҚБАЕВ,
заңгер, Алаш қайраткері

АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ

ХХ ғасырдың алғашқы ширегінде Ресей империясының отарлық билік жүйесіне қарсы бағытталған ұлт-азаттық қозғалыс

Кеңес НҰРПЕЙІСҰЛЫ, (1935-2007) *тарихшы академик*

АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ ҚАЛАЙ БАСТАЛДЫ?

ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫС ЕҢ АЛДЫМЕН ОТАРШЫЛДЫҚҚА ҚАРСЫ БАҒЫТТАЛДЫ

XX ғасырдың басында Қазақстан Россия империясының капитализмге дейінгі өндірістік қатынастар үстем болған аграрлық өлкесі болды. Қазақ халқының басым көпшілігі, бір жағынан, патша үкіметінің отарлау саясатының қасіретін, екінші жағынан, ауылдағы бай-шонжарлардың езгісінің ауыртпалығын көтерді. Қазақстанның экономикасы мен жер байлығына Россия алпауыттарымен қатар шетелдік капитал да қол сұға бастады.

Патша үкіметі қазақ халқының ата қонысын мемлекет меншігі деп жариялап, шұрайлы шабындық пен құнарлы егіндікті қоныс аудару қорына, орыс-қазақ әскерлерін (казачествоны) орналастыру және басқа да отарлаудан туындайтын мақсаттар үшін тартып алып отырды. Күштеп өзіне алу саясатының екі ғасырға созылған жылдарында россиялық отарлаушылар Қазақстанның 45 млн десятинаға жуық жерін, басқаша айтқанда, ең құнарлы 16 проценттей бөлігіне иелік етті. 1917 жылғы екі революция қарсаңында бұл жерлерге келіп орын тепкен россиялық қоныстанушылар (негізгі орыс ұлтының өкілдері) сол кездегі Қазақстанды мекендегендердің 23,1 процентін құрды.

Отарлаушылар қазақ халқының жері мен оның табиғи байлығының айтарлықтай бөлігіне иелік етіп қана қойған жоқ, олар қазақтарды рухани жағынан да отарлады: халықты тілінен, дінінен, ділінен біртіндеп айыру бағытында қатыгездікпен ойластырылған шараларды жүзеге асырды.

Қазақ ауылын басқаратын әкімшілік жүйе патша үкіметінің отарлау-әкімшілік аппаратымен біте қайнасып кеткен бай-шонжарлар өкілдерінің

Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов және Міржақып Дулатов. Орынбор. 1913 жыл

АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ

Алаш қозғалысы – XX ғасырдың алғашқы ширегінде Ресей империясының отарлық билік жүйесіне қарсы бағытталған ұлт-азаттық қозғалыс. Ғасырдың бас кезінде қазақ қоғамында мүлдем жаңа жағдай қалыптасты. Ресейлік әскери-монархиялық басқару жүйесі, қазақ жерінің Орыс мемлекетінің меншігі етіп жариялануы, осыған орай, ішкі Ресейден қоныс аударушылар легінің күрт өсуі, қазақ бұқарасының зорлықпен егіншілікке жарамды жерлерден ығыстырылуы, дәстүрлі қазақ шаруашылығының терең дағдарысқа ұшырауы сол қалыптасқан жағдайдың нақты көріністері еді. Сол кездегі қазақ қоғамы дамуының күн тәртібінде қазақ халқының ұлт ретінде жоғалуы, не өзін-өзі сақтауы үшін күреске шығу мәселесі тұрды. Бірақ ендігі уақытта жеке батырлар бастаған қол түзіп, қару асынып көтеріліске шығу нәтиже бере қоймайтын еді. Қалыптасқан жаңа саяси ахуалға лайық жаңа күрес құралдары, әдіс-айла қажет болды, ең негізгісі, халыққа оның алдында тұрған негізгі мақсат-мүдделерін түсіндіріп жеткізетін, сөйтіп, оны заман талабына сай күрес құралдарымен қаруландырып, азаттық үшін қоғамдық қозғалысты бастап кете алатын мүлдем жаңа саяси-әлеуметтік күшке сұраныс үлкен еді. Ал ондай саяси күштің қалыптасып келе жатқанын 1905-1907 жылдардағы оқиғалар көрсетіп берді. Ол күш сан жағынан аз болғанымен, бірақ саяси күрес қазанында қайнап, тез ысыла бастаған ұлттық интеллигенция болатын. Осы Бірінші орыс революциясы жылдары ұлттық зиялылар кейін Алаш қозғалысы атанған қоғамдық қозғалыстың негізін қалады.

Алаш қозғалысының басты мақсаты – қазақ елінің өзін-өзі басқару, яғни ұлттық мүддесін қорғай алатын мемлекеттік жүйе құру құқын метрополияға мойындату, түбінде дербес мемлекет құру, қазақ жерлеріне ішкі Ресейден қоныс аударуға шек қою, әлемдік озық тәжірибені пайдалана отырып, дәстүрлі мал шаруашылығын өркендету, сонымен қатар, егіншіліктің, өнеркәсіптің дамуын қамтамасыз ету, рыноктық қатынастарға жол ашу, жеке адам құқын және басқа демократиялық принциптерді қадір тұту, ұлттық мәдениетті өркендету, оқу жүйесінің, тілдің дамуына қажетті шарттар түзу болды. Бірінші орыс революциясы жылдарынан бастау алатын Алаш ұлт-азаттық қозғалысы 1917 жылы ақпан және желтоқсан айлары аралығында өзінің шарықтау шегіне жетті. Осы жылдың жазы мен көктемінде Қазақ комитеттерінің пайда болуы, күзіне қарай Алаш партиясының, ал соңына қарай Түркістан автономиясы (Қоқан автономиясы) және Алашорда үкіметтерінің құрылуы бұл қозғалыстың нақты нәтижелері болатын. 1917 жылы пайда болған бұл саяси құрылымдар большевиктер тарапынан күшпен таратылғанмен, ұлт-азаттық қозғалыс күштері саяси күрес сахнасынан бірден кете қойған жоқ. Мемлекеттік тәуелсіздік, жер және кезінде Алаш зиялылары күн тәртібіне қойған қоғамдық-саяси, басқа да мәселелерді басты талабы етіп, ұлт-азаттық қозғалыс жаңа сипатта Т.Рысқұлов, С.Аспандияров, С.Қожанов, С.Садуақасов, Ж.Мыңбаев қызметінде одан әрі өрши түсті.

XX ғасырдың алғашқы жылдарынан бастау алатын Алаш ұлт-азаттық қозғалысы 30-жылдарға дейінгі тарихи кезеңді қамтыды. Кеңестік тоталитарлық билік алаштық атанған аға буын зиялылардың ең белсенді бөлігін, сондай-ақ олардың кеңестік-партиялық қызметтегі ізбасарларын қуғын-сүргінге ұшыратып, жауыздықпен жазалады.

(Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 1-том)

Алаш. Алашорда: энциклопедия / құраст., алғы сөз Ғ. Әнес, С. Смағұлова. - Алматы: Арыс, 2009. - 536,[8] бет: портр.

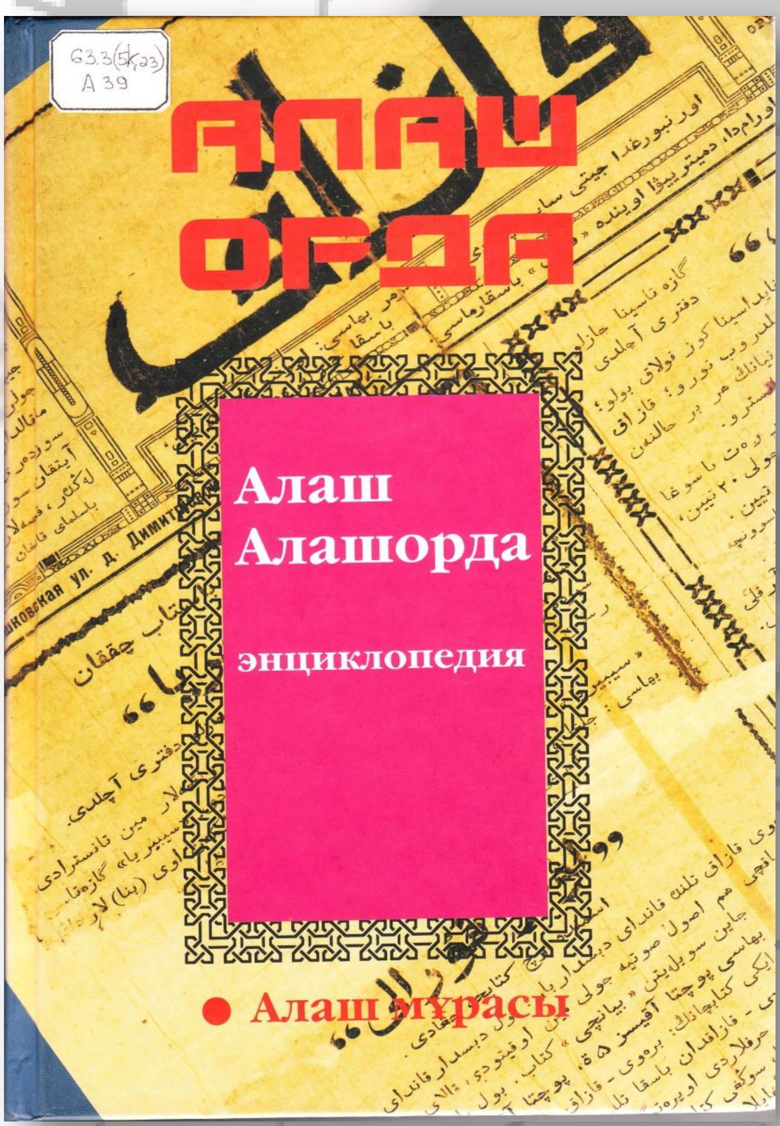

Қазақ халқының ұзын-ырға тарихындағы айтулы, белесті кезеңі - XX ғасыр басындағы Алаш қайраткерлерінің соңынан ерген жылдары. Ресми түрде «Алаш» партиясы мен «Алашорда» үкіметі 1917 жылдың соңында құрылғанымен Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынұлы бастаған ұлт көсемдері ғасыр басында-ақ саяси аренаға шықты. Күрескер ұлт зиялылары әсіресе 1913 жылдан бастап Орынборда шығып тұрған «Қазақ» газетінің маңына топтасып, бағыт-бағдарын айқындап, айтулы саяси күшке айналды.

Кеңес өкіметі жылдарында «жабық» тақырыпқа айналған, есімдері мен еңбектері ескерусіз келген Алаш арыстары туралы еліміз тәуелсіздік алған соң ғана жан-жақты сөз бола бастады: олардың мұралары жарық көрді, зерттеу еңбектер жазылды, есімдері ұлықталды... Бұл жинақ-кітапқа осы кезге дейінгі Алаш зиялылары туралы жарық көрген барша еңбектер сұрыпталып, қорытылып, тиянақталып беріліп отыр.

Кітап ұлт, мемлекет және Отан тарихымен қызығушы барша оқырман қауымға арналған.

Алаш басшысы Әлихан Бөкейханұлы

Домбай, Н. "... Қазаққа қызмет қылмай қоймаймын" / Н. Домбай // Ана тілі. - 2016. - 14-20 қаңтар (№ 2). - 1, 6-7 б.

АНА ТІЛІ

«...ҚАЗАҚҚА ҚЫЗМЕТ ҚЫЛМАЙ ҚОЙМАЙМЫН»

Табалдырықтан аттаған биылғы жыл да айтулы оқиғаларға толы. Солардың бірі – қазақтың ардақты перзенті, қоғам және мемлекет қайраткері, ұлт-азаттық және Алаш қозғалысының жетекшісі, Алашорда автономиялы үкіметінің төрағасы, көсемсөзші, ғалым, аудармашы Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның туғанына 150 жыл толуы.

Кеудемізді кернеген үлкен қуаныш –Алаш ардақтысының мерейтойы тек өз елімізде ғана емес, ЮНЕСКО аясында атап өтілетіндігі. Халықаралық ұйым кезекті 38-сессиясында осындай шешім қабылдады. Олай болса үстіміздегі жылды бір жағынан Әлихан жылы десек те қателеспеспіз. Міне, сондықтан да ұлтымыздың дара тұлғасына қатысты көңілге түйгенімізді оқырманмен бөлісуді парыз санаймыз. Өйткені Ә.Бөкейхан жайлы қанша айтсақ та, қанша жазсақ та артық етпейді. Себебі қайраткер өмірі – нағыз мемлекетшілдіктің, ұлтқа қызмет етудің айқын үлгісі. Бұл ретте ұлы күрескердің мына сөздерінен-ақ көп жайтты аңғарар едік: «Тірі болсам, хан баласында қазақтың хақысы бар еді, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын».

Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханов: Алаштан патшалы Ресейдің мемлекеттік І Думасына сайланған алғашқы депутат // Бала Би.- 2006.- № 7. - 4 б.

Адам болар бала алысқа қарайды

Бала Би

Тағылым

Алаштан патшалы Ресейдің мемлекеттік І Думасына сайланған алғашқы депутат – ӘЛИХАН НҰРМҰХАМЕДҰЛЫ БӨКЕЙХАНОВ

Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханов бұрынғы Семей облысы Қарқаралы уезі Тоқырауын болысының №7 ауылында 1870 жылы туған. Қоғам және мемлекет қайраткері, ұлт-азаттық және Алаш қозғалысы жетекшілерінің бірі. Алаш партиясының және Алаш үкіметінің төрағасы. Әлихан – ата-тегі жағынан алғанда Орта жүз ханы Бөкейдің ұрпағы. Бөкейден Батыр, онан Мырзатай, онан Нұрмұхамед. Әлихан Нұрмұхамедтің баласы. Әлихан алдымен Қарқаралыдағы Зариф молда медресесін, одан кейін төрт жылдық қалалық кәсіптік училищені және техникалық училищені бітірген. 1890 жылы Санкт-Петербургтегі императорлық Орман институтының экономика факультетіне оқуға түседі. Ә.Бөкейханов осы жылдардан бастап студенттік пікірталастарға, қозғалыстарға белсене қатысады. Соған байланысты патшалық жандарм оны саяси сенімсіз адам санап, арнайы тізімге алды. Студенттік өмір Ә. Бөкейхановтың саяси көзқарасын өзгертсе, омбылық кезең оның қалыптасуына игі ықпал жасады. Ол Ресей үкіметінің қазақ даласын отарлау саясатына қарсы тұру үшін бүкіл қазақ халқының басын біріктіруді қажет деп тапты. Ол үшін алдымен Ресейдің ресми билік орындарына араласуды, ондағы саяси күштерге арқа сүйеуді көздеді. Осы мақсатта 1905 жылы Мәскеуде өткен Земство және қала қайраткерлерінің съезіне қатысты. Онда қазақ халқының тілі, діні, халықтың хал-ахуалының жыл санап құлдырап бара жатқандығы жөнінде оған шектеу қоюды талап етті, дәлелдеп сөйледі.

Сонан кейін "Халық бостандығы" (конституциялық демократиялық) партиясының мүшелігіне өтіп, келесі жылы осы партияның орталық комитетінің құрамына сайланды. 1905 жылы қазақ даласында патша үкіметіне алғаш рет саяси талаптар жасап, 14,5 мың адам қол қойған "Қарқаралы петициясының" ұйымдастырушысы болды. 1906 жылы Ресей мемлекеттік І Думасына Семей облысынан депутат болып сайланды. Бірақ Далалық генерал-губернатор Ә.Бөкейхановты І Думаның мәжілісіне қатыстырғысы келмеді. "Үкіметке қарсы үгіт жүргізді" деген айып тағып өз жарлығымен тергеусіз, сот үкімінсіз Павлодар абақтысына үш ай заңсыз қамады. Абақтыдан шығып Петербургке жеткенде патша үкімімен І Дума таратылып, оның бір қатар депутаттары патшаға наразылық актісін қабылдау мақсатында Выборг (Финляндия) қаласына кеткен еді. Ә. Бөкейханов олардың артынан барып Выборг үндеуіне қол қойды. Сол үшін Ә. Бөкейханов Санкт-Петербург сот палатасының төтенше мәжілісінің шешімімен тағы да 3 ай мерзімге абақтыға жабылды. Кейін Самараға жер аударылды.

Кейін Кеңестің әміршіл саясаты аяулы Әлихан Бөкейхановты "алашордашылардың көсемі" деп қатты қуғындады.

Ақыры КСРО Жоғарғы соты 1937 жылы 27 қыркүйекте оны ату жазасына кесті.

Кумисбаев, Ш. Они были первыми / Ш. Кумисбаев ; пер. О. Жанайдарова. - Алматы: Алматыкітап, 2013. - 295, [1] с.: портр. - (Мектеп кітапханасы)

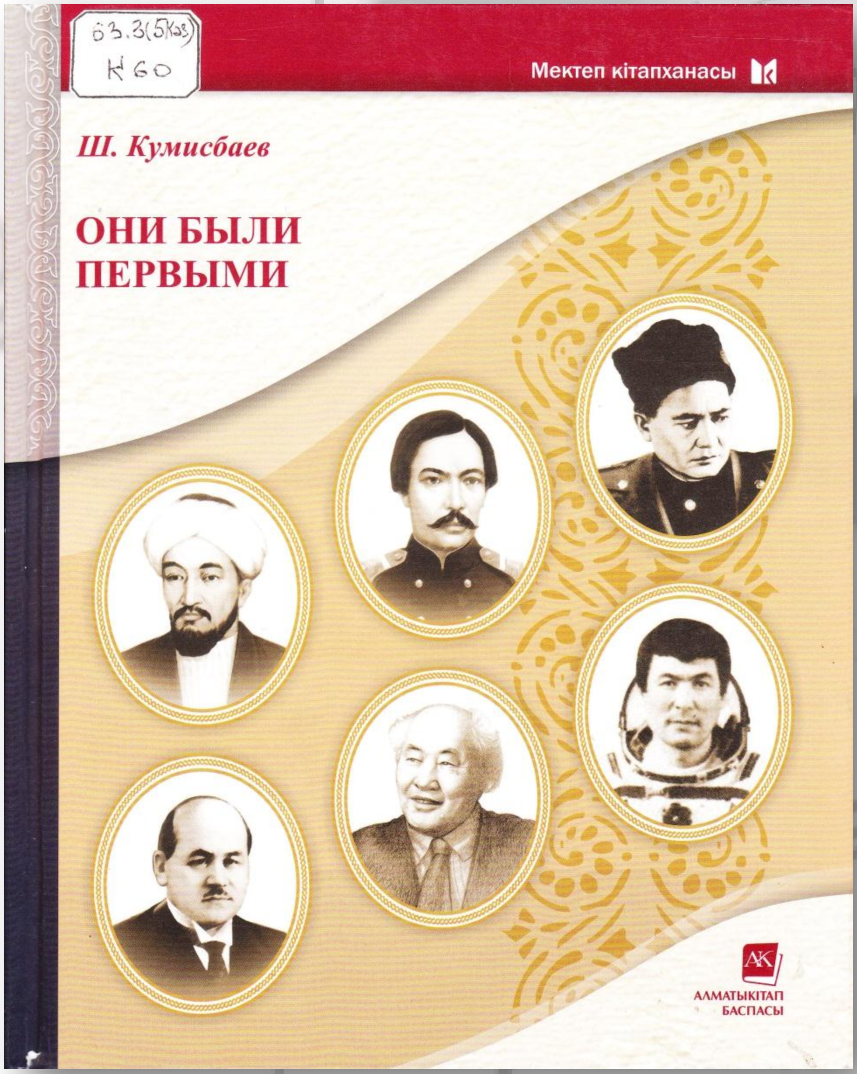

Книга «Они были первыми» - это справочник познавательного характера, предназначенный для детей школьного возраста. Очень часто мы не знаем имен тех, кто первым из представителей народа прославился, став батыром, чемпионом, ученым и т.п. Для молодого поколения дела и свершения предшествующих - это пример для подражания, неиссякаемое богатство, золотое наследие.

При написании книги многие факты были взяты из республиканских изданий, книг и энциклопедических сборников.

Букейханов, А. Абай Кунанбаев: некролог / А. Букейханов // Аманат. - 2004. - № 4. - С. 154 - 157.

AMANAT

Духовное наследие

Алихан **БУКЕЙХАНОВ**

АБАЙ КУНАНБАЕВ

НЕКРОЛОГ

23 июня 1904 года в Чингизской волости (в горах Чингиз) Семипалатинского уезда скончался популярный в родной степи киргизский поэт Абай Кунанбаев. Книжное имя его Ибрагим (Авраам), но Киргизская степь, следуя матери поэта, укрепила за ним нежное ласкательное имя Абай, которое и мы сохраним за ним.

Абай по отцу происходил из поколения известных вожаков и биев рода Тобыкты. Прадед поэта, тобыктинский бий и батыр Ыргызбай, названный по названию р. Иргиз Тургайской области, где он родился в 50-х гг. XVIII века, в числе немногих вожаков его привел род Тобыкты из Туркестана в Чингисские горы, представляющие превосходные пастбища. Дед Абая Ускембай стяжал в родной степи славу справедливого бия: к нему обращались киргизы отдаленных родов, предлагая разрешать их споры. Отец Абая Кунанбай имел огромное влияние и на киргиз чужих родов, что подтвердилось избранием Кунанбая в старшие султаны Каркаралинского округа, когда должность их была монополизирована родовитыми султанами. Кунанбай под конец жизни первым съездил в Мекку и, вернувшись оттуда, удалился от мирских дел, что еще больше сделало популярным имя Кунанбая.

Мать Абая Ольжань происходила из поколения знаменитого в роде Бошан бия Бертиса, подобно Ыргызбаю, приведшего киргиз рода Каракасек в Каркаралинский уезд: в горы Куу, Эдрей, Мыржык. Популярнейшие в Киргизской степи братья юмористы Контай и Тонтай приходились Ольжань, матери Абая, родными дядями.

Богатый Контай болел долго, муллы и хожи собирались к нему, осведомляясь об его здоровье и Контай, умирая, им сказал: "Джазла-джазла, хожа мулладарданда уят болды,— энды ольмесе болмас" ("Бессовестно, каждый раз выздоравливая, обманывать надежды хож-мулд, нужно умереть").

Абай скончался на 60 году своей жизни. Он родился в год змеи (джылан джылы) в 1845 г. и умер в год зайца (коян джылы) в 1904 г.

С 10 до 12 лет Абай учился киргизской грамоте в степи. Он в 12 лет поступил в медресе семипалатинского муллы Ахмед-Риза; Абай, находясь у него, посещал русскую приходскую школу в течение 3-х месяцев, когда ему было 14 лет. Этим 4-летним обучением в медресе и 3-месячным обучением в русской школе закончилось школьное образование Абая. Он, вернувшись в степь, несмотря на свои 15 лет, сделался одним из помощников своего отца, игравшего роль влиятельного вожака киргизских родов, ведших борьбу за политическое первенство с султанскими родами, которым устав 1822 г. о сибирских киргизах предоставил монополию правителей Киргизской степи. Несмотря на свои юношеские годы, Абай занял выдающееся место среди деятелей того времени: ему степь пророчила судьбу знаменитого бия, не понимая, что время биев прошло безвозвратно. К 20 годам своей жизни Абай стяжал славу первого оратора (чечень).

Ахетов, А. Властелин духа: роман / А. Ахетов - Алматы: Раритет, 2015. - 252,[4] с.

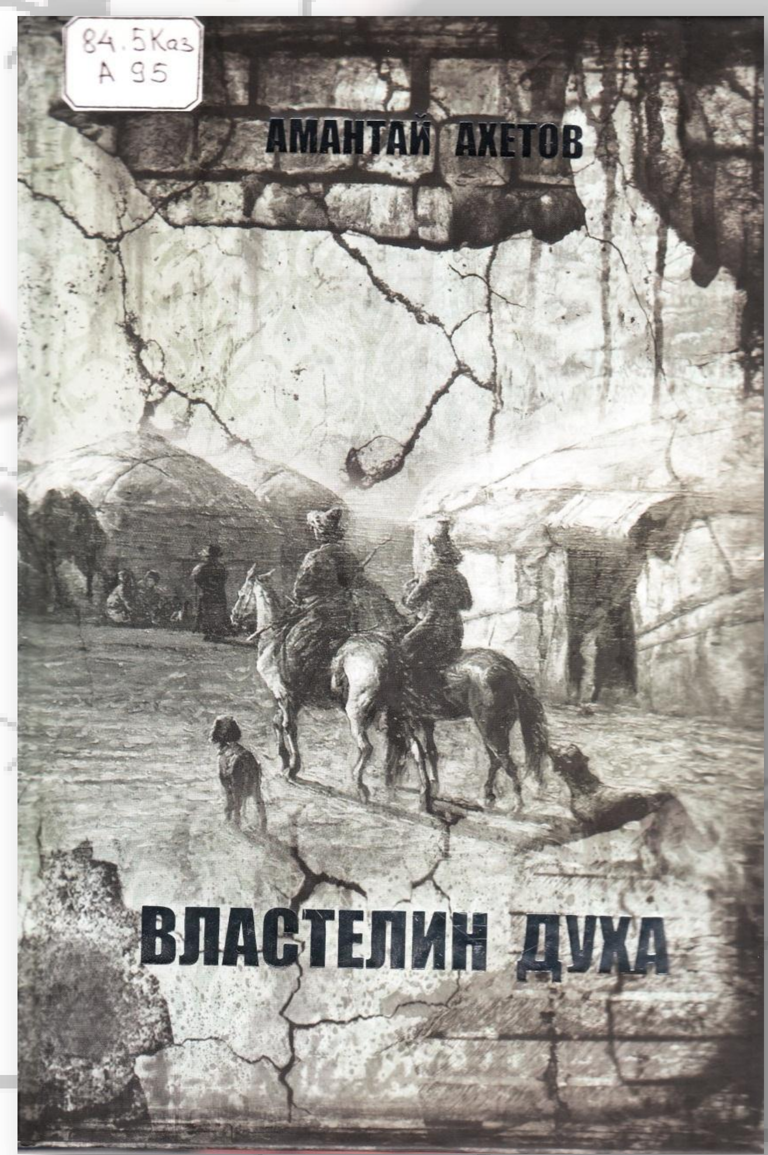

Книга посвящена выдающемуся просветителю казахского народа Ахмету Байтурсынову. В основе повествования - важные биографические вехи жизненного пути главного героя.

Автор воссоздает сложное и трагическое время первой трети XX века. Богатейшее культурное наследие родного народа, легенды, предания, включенные в текст, станут для его читателей общим духовным богатством, подпитывающим идеи и образы художественной литературы.

Енисеева-Варшавская, Л. Алихан всего Алаша: [серия публикаций Султан-Хана Аккулы об Алихане Букейханове] / Л. Енисеева-Варшавская // Мысль . – 2013. - № 1. – С. 71-80.

В рубрике «Наследие Алихана Букейханова» мы начинаем длинную серию публикаций Султан-Хана АККУЛЫ об Алихане Букейханове – выдающейся личности начала XX века. В качестве вводной мы приводим часть интервью автора Людмилы Енисеевой-Варшавской.

Алихан Букейханов (1869–1937) – один из лидеров Степного края, организатор и руководитель Национально-демократической партии Алаш, глава первого казахского национального правительства «Алаш-Орда». Был депутатом Первой и членом Бюро мусульманской фракции IV Государственной Думы России. Санкт-Петербургский масон. Ученый-лесовод, член Императорского Русского Географического общества. Экономист, историк, этнограф, литературовед, публицист. Расстрелян в 1937 году.

АЛИХАН ВСЕГО АЛАША

Чтобы понять высокий смысл этого заголовка, нужно вспомнить, что слово «алаш» во все времена означало то же, что и «казах». И то, и другое – этнонимы, то есть, самоназвание казахского народа. В досоветский период слово «алаш» активно бытовало в речи, и неудивительно, что именно им была названа политическая партия, отстаивавшая право казахов на самоопределение. Создал ее и руководил ею выдающийся государственный и общественный деятель, депутат Первой Государственной Думы России, а в 1917 году – председатель санкционированного советской властью Казахского автономного правительства «Алаш-Орда» – Алихан Букейханов, которого Султанмахмут Торайгыров назвал Алиханом всего Алаша. Расстрелян в 1937 году. Много лет исследованием его жизни и творчества занимается кандидат филологических наук Султан-Хан Аккулы. Именно ему удалось впервые сделать то, о чем даже в начале 90-х годов прошлого века никто из советских людей и помышлять не мог. А именно – получить в официальном порядке из КГБ СССР документы следственного дела Алихана Букейханова.

– Будучи младшим научным сотрудником в Институте литературы и искусства имени Ауэзова Академии наук Казахстана, – рассказывает Султан-Хан, – я взял темой своей диссертации жизнь и деятельность Алихана Букейханова и Алаш-Орду. Летом 1991 года, вместе с одним из своих коллег решил поехать в Москву и Ленинград с тем, чтобы поработать там в библиотеках и архивах. 19 августа поездом рано утром мы прибыли в Москву и застали... ГКЧП. Поскольку попасть куда-либо, тем более в Ленинскую библиотеку, которая находится у Кремля, было невозможно, то мы бродили, как все, в толпе. Так прошло два дня, а 21 августа, как вы помните, прилетел из Фороса Горбачев и первое, что сделал – подписал указ об освобождении председателя КГБ Крючкова от своих обязанностей и назначении на его место Вадима Бакатина. 22 числа, я не знаю, что на меня нашло, но мы с другом быстро-быстро сочинили на бланке нашего института письмо, где просили выдать все, что связано с личностью расстрелянного в 1937 году Алихана Букейханова: документы дела, личные вещи, арестованные письма и бумаги и т. д.

Бөкейхан, Ә. Шығармаларының толық жинағы. Т. 6: мақалалар, жазбалар, баяндамалар, үндеулер, ғылыми зерттеулер, хаттар, жеделхаттар (телеграммалар), 1915-1917 / Ә. Бөкейхан; құраст., алғы сөз С. А. Жүсіп. – Астана : Сарыарка, 2013. - 515,[5] бет.: портр.

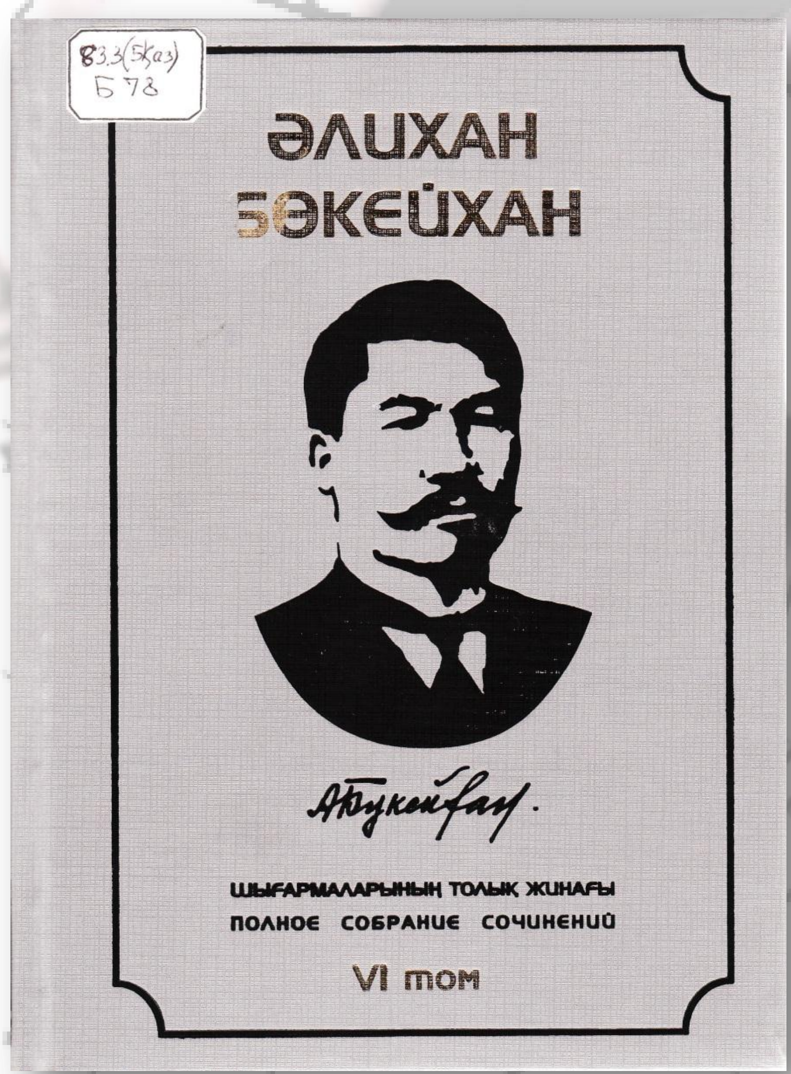

Қазақтың көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, энциклопедияшыл ғалымы және көрнекті публицисі Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның тұңғыш толық шығармалар жинағы оның 1889-1985 жылдар аралығында мерзімді басылымдарда, ғылыми журналдар мен жинақтарда жарық көрген ірі ғылыми монографияларын, ғылыми зерттеулерін, саяси публицистикасын, әдеби сын мақалалары мен аудармаларын және жеке хаттарын қамтиды.

Осы жинаққа енген барлық материал Сұлтан Хан Аққұлұлының (Жүсіптің) авторлық меншігіне жатады.

Первое полное собрание трудов и сочинений выдающегося казахского общественного и государственного деятеля, ученого-энциклопедиста, одного из основоположников казахского краеведения и видного публициста Алихана Нурмухамедулы Букейхана включает его научные монографии и статьи, политическую публицистику, исследования по казахской литературе и литературные переводы, опубликованные и изданные в период с 1889 по 1985 гг., а также письма.

Авторские права на все материалы, вошедшие в настоящий сборник, принадлежат Султан Хану Аккулулы (Жусип).

Енисеева-Варшавская, Л. Сын степей: [о выходе в свет собрания сочинения Алихана Букейханова] / Л. Енисеева-Варшавская // Мысль . - 2013. - № 2. - С. 74-77.

СЫН СТЕПЕЙ

Человеком номер один XX века был назван в Казахстане Алихан Букейхан, он же Сын степей – «Қыр баласы», «Дала баласы». Событием же начала нынешнего, двадцать первого столетия можно считать выходящее в свет фундаментальное издание «Алихан Букейхан. Полное собрание сочинений» на казахском и русском языках. Оно включает в себя семь томов трудов и публикаций этого выдающегося казахского общественного и политического деятеля, ученого-энциклопедиста, чье имя уже при его жизни стало легендой. Общепризнанный лидер Степного края, он был, как известно, организатором и руководителем национально-демократической партии «Алаш», главой Национально-территориальной Автономии «Алаш-Орда», заложившей основу сегодняшней независимости, депутатом Первой и членом мусульманской фракции Четвертой Государственной Думы России. Ученый-лесовод, член Императорского русского географического общества, экономист, историк, этнограф, литературовед, первый казахский профессиональный публицист. Убежденный борец за национальное самоопределение казахов, Алихан подвергался преследованиям как в царские времена, так и при советской власти. В 1937 году был арестован и расстрелян в день вынесения смертного приговора.

Приуроченное к 145-летию со дня рождения Букейхана собрание его сочинений – итог двадцатилетних поисков и исследований кандидата филологических наук Султан Хана Аккулы. В данный момент являясь сотрудником Радио Азаттык – Казахской редакции Радио «Свободная Европа»/Радио «Свобода», он продолжает свою научную работу и поиски. Это им вызволены из полосы забвения и тщательно подготовлены к печати многочисленные материалы легендарного Сына Алаша. Началась эта работа в марте 1991 года с подготовки кандидатской диссертации о жизни, научной и литературно-политической деятельности Алихана, и сразу же в научной библиотеке Академии наук Казахстана, а затем в московской «Ленинке» обнаружилось огромное множество букейхановских трудов на русском языке.

– То были, – говорит Султан Хан Аккулы, – статьи, заметки, очерки, научные монографии и другие материалы, каждый из которых был сам по себе сокровищем. Правда, тематика их нередко выходила за рамки будущей диссертации, но поскольку все они были очень значимы и интересны, я стал копировать их подряд. Таким образом, публикаций этих вскоре накопилось на несколько томов, и в перспективе виделась уже не только диссертация, но и издание всего, что вышло из-под пера Букейхана. Оказалось, что помимо газетной и журнальной публицистики, им было написано несколько монографий о породах казахских овец, казахских лошадей, о коневодстве, крупном рогатом скоте.

Все они явились результатом экономического обследования районов Сибирской железной дороги и участия в экспедиции статистика Федора Андреевича Щербины по изучению Казахстана. К таким же фундамен-

Движение Алаш: документы, допросы и ответы; синхронные переводы; материалы судов; конфискованные письма. Т.1. сб. материалов судебных процессов над алашевцами / предисл. О. Жанайдаров; алғы сөз Т. Қ. Жұртбай. – Алматы : Ел-шежіре, 2011. - 416 с.

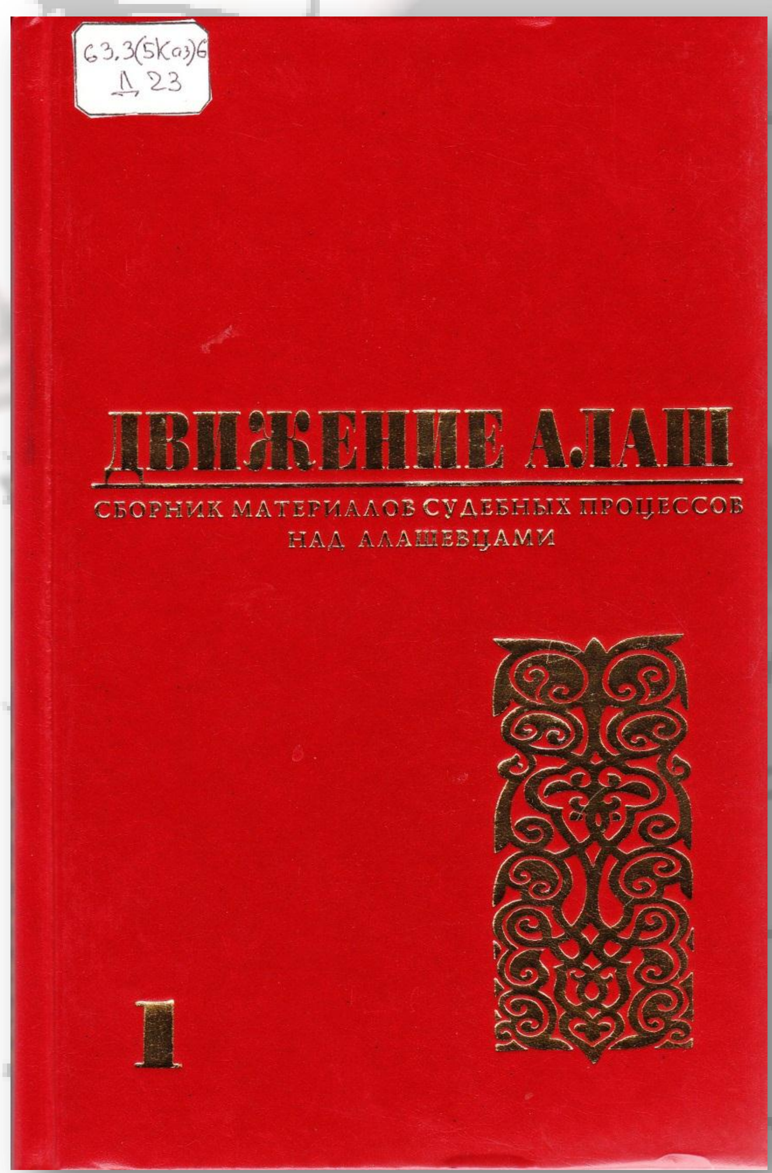

В первый том трехтомника «Движение Алаш» вошли исследования писателя и ученого Т.К. Журтбая, основанные на материалах из архивов Комитета национальной безопасности об обстоятельствах следственного дела 1927 - 1932 и 1937 - 1938 годов по партии «Алаш» и деятелях правительства республики «Алашорда» А. Бокейханова, А. Байтурсынова, З. Уалиди, М. Дулатова, Х. Габбасова, М. Есмполова, Г. Болгамбаева, Г. Биримжанова и других 41 деятеля «Алаш», состоящего из 14 томов исторических документов по их аресту и заключению под стражу, протоколов допросов и показаний, свидетельств во время следствия, писем и других документов. Поскольку издание является авторским, во избежание кривотолков и нежелательных комментариев, исследуются те материалы, которые касаются следственных дел и допросов только деятелей «Алаша».

В настоящем издании с целью сохранения научной, исторической правды документы и материалы опубликованы на том языке, на котором они сохранены в фондах и хранилищах архивов.

Әбілдинов, Қ. Әлиханның еттабағы табылды: [Әлихан Бөкейхановтың еттабағы табылды] / Қ. Әбілдинов // Егемен Қазақстан. - 2016. - 3 ақпан (№ 21). - 10 б.

Әлиханның еттабағы табылды

Қайрат ӘБІЛДИНОВ,
«Егемен Қазақстан».

Өшкен жанып, жоғалған табылса – адамның жаны семіріп, өмірдің де арайлана түсері бар ғой. Ал, табылған дүние тарихи тәбәрік болып шықса, оның үстіне Алаштың аяулысына қандай да бір қатысы болса – бұл дегеніңіз исі қазаққа ортақ қазына емес пе?!

Ақтоғай ауданынан Алаштың көсемі Әлихан Бөкейхановтың еттабағы табылды. Енді осы қуанышты хабардың жай-жапсарын ретретімен баяндайық.

Еттабақ туралы қуанышты хабарды өлке тарихын зерттеуші этнограф-жазушы Төрехан Майбасқа жеткізген Әлихан бабамыздың немере қарындасы Әниша Жасымбекқызы екен. Жалма-жан телефон тұтқасына жабыстық. «Әлихан атамыздан қалған құнды жәдігер – еменнен ойылып жасалған кәдімгі еттабақ. Бұл табақты бабамыз менің әжем Сақыпқа өз қолымен табыстапты. Бір ғасыр бұрын жасалған құнды жәдігерді Қалымхан шешем бүгінгі күнге дейін көздің қарашығындай сақтап келді», – дейді Әниша апамыз.

Әниша Жасымбекқызының өзі қырық жылдан бері бала оқытып келе жатқан ұлағатты ұстаз екен. «Білім беру ісінің озат қызметкері» деген атағы бар. Қазіргі уақытта Ақтоғай ауданының Абай ауылында тұрып жатыр. Шерлі шежірені тарқатар болсақ, Бөкейханның тоғыз ұлының бірі Батырдан Мырзатай мен Рүстем туады. Мырзатайдан Нұрмұхамед балалары Әлихан, Смахан тараса, Рүстемнен Бегетай баласы Жасымбек өрбиді. Міне, Әниша апамыз осындай тектi жерден шыққан, Жасымбектей жасын ердің қызы.

Қылышынан қан тамған кеңес өкіметі Әлихан сынды ұлтының қамын жеген қамқор ерге өлердей шүйліккеніне тарих куә. Тіпті, қара жердің қойнына кеткеннің өзінде аруақты тыныш жатқызбаған ғой. Әлихан дүниеден озғанда оның Талдыбейіттегі басына құлпытасты Смахан төре қойған екен.

Кейінде, шамамен алғанда өткен ғасырдың 60-шы жылдарының аяғына таман партияның әпербақан белсенділері Жасымбекке келіп, құлпытастың көзін құрт деп қамшы үйірген. Сол кездің өзі алмағайып заман еді: бір амалын таппаса тас тұрмақ бас кетерін Жасымбек жақсы білген. Он ойланып, жүз толғанып, ақыры құлпытастың жазуын сылап тастайды. Сол кездегі саясаттың сұрқиялығын көрмейсіз бе: аға баласы Смахан төре ардақтап қойған тастың бетіндегі жазуды інісі Жасымбекке көзінің жасын көл қылдыртып тұрып өшірткен еді.

Жасымбек ақсақал заманында ферма меңгерушісі, орман шаруашылығының қызметкері болып еңбек еткен. Жасымбек ақсақал 1980 жылы дүниеден өткен. Ал, ол өкініштен өзегі өртене отырып бетіндегі жазуды өшірген құлпытас 1992 жылы Ақтоғайда үш арыстың – Әлихан Бөкейханов, Жақып Ақбаев және Әлімхан Ермековтің тойы өткенде қайта қалпына келтірілген болатын.

Ендігі мақсат – тезірек табақты қолмен ұстап, көзбен көру.

Қарағанды облысы,
Ақтоғай ауданы.

Суретте: сол жақта Әниша Жасымбекқызы.

Движение Алаш: документы, допросы и ответы; синхронные переводы; материалы судов; конфискованные письма. Т. 2. сб. материалов судебных процессов над алашевцами.- Алматы: Ел-шежіре, 2011. - 416 с.

(№198) ТЕЛЕГРАММА ЗАМЕСТИТЕЛЯ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ЦИК ТАССР С.ХОДЖАНОВА И ПРЕДСЕДАТЕЛЯ СНК ТАССР Т.Р.РЫСКУЛОВА В ЦК РКП(Б) В СВЯЗИ С АРЕСТОМ ЛИДЕРА ДВИЖЕНИЯ АЛАШ А.Н.БУКЕЙХАНОВА

Ташкент [Не позднее 23 октября 1922 г.]

Распоряжением властей Кирреспублики 14 октября [в] Каркаралинске арестован Алихан Букейханов. Принимая во внимание декрет [об] амнистии алашординцам, слабую связь Соввласти [с] массой коренного населения Киргизии, атмосферу, создавшуюся [в] результате работ последнего съезда Советов Киргизии, (III съезд Советов КАССР состоялся в начале октября 1922 г.) также учитывая возможность неблагоприятного отражения этого сообщения [на] массы кирнаселения, считаем необходимым просить вас вмешаться [в] это дело и [в] случае отсутствия основании предложить немедленно освободить Букейханова из-под ареста. (2 и 4 ноября 1922 г. телеграмма рассматривалась на заседании Секретариата ЦК РКП(б). Было принято решение запросить Киробком и ГПУ о причинах ареста Букейханова. РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 112. Д. 384. Л. 6, 206.)

Зам. председателя ТуркЦИКа Ходжанов.
Председатель СНК ТАССР Рыскулов.

Красный террор: из истории политических репрессий в Казахстане: сб. документальных материалов 20-50-х годов XX века / сост. М. К. Койгелдиев, В. И. Полулях, Ш. Б. Тлеубаев; предисл. С. М. Аносов, М. К. Койгелдиев, Б. Б. Абдыгалиев. – Алматы : Алаш, 2013. - 382,[2] с.: портр.

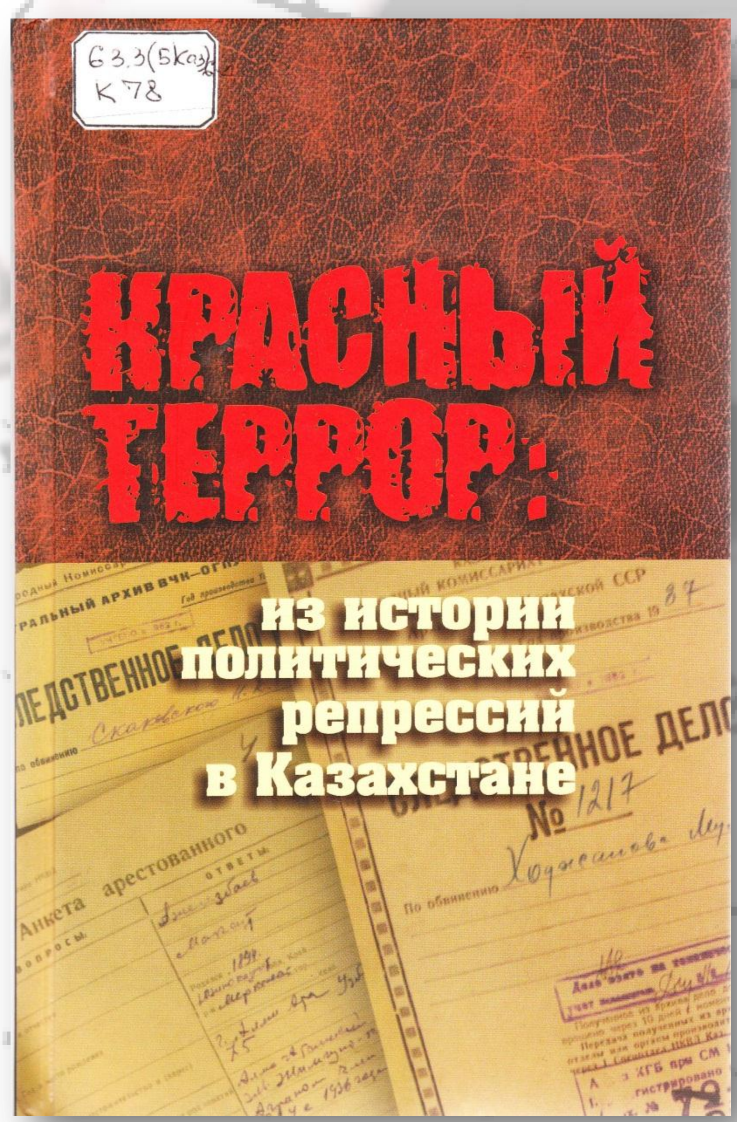

В книге представлены подлинные документальные материалы, выявленные в архивных фондах Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан. Они дают возможность читателям понять абсурдный, бессмысленный характер политических репрессий этих лет.

ПРИГОВОР

Именем Союза Советских Социалистических Республик

Военная Коллегия Верховного Суда Союза ССР

в составе:

Председательствующего Диввоенюриста т. ГОЛЯКОВА

Членов: Бригвоенюриста т. ЖДАН и Военного юриста 1 ранга т. КАНДЫБИНА

При секретаре военном юристе 2 ранга т. КУДРЯШЕВЕ

В закрытом судебном заседании, в городе Москве „27" сентября 1937 года

, рассмотрела дело

по обвинению: БУКЕЙХАНОВА Алихана Нурмухаметовича, 1866 г.р., служащег[о]

в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 17-58-8 и 58-11

УК РСФСР.

Предварительным и судебным следствием установлено

что Букейханов, являясь врагом Советской власти в годы гражданской войны возглавлял контрреволюционное движение казахской буржуазии и стал во главе К.Р. [illegible]

АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО

1. Фамилия Букейханов
2. Имя и отчество Алихан Нурмухамедов
3. Дата рождения: число 5 месяц март год 1866
4. Место рождения № 7 аул Токраунской волости Каркаралинский уезд Семипалат. обл
5. Местожительство (адрес) Москва 9 Б/Кисловский пер. д. 4., кв. 15
6. Профессия и специальность журналист, переводчик
7. Место службы и должность или род занятий переводчик

(указать без сокращений, название предприятия или учреждения и характер производства)

8. Паспорт паспорт отобран при аресте

(когда и каким органом выдан, номер и категория, где прописан)

9. Социальное происхождение сын казаха (отец умер 1900, мать 1918 г)

(род занятий родителей и их имущественное положение)

10. Социальное положение переводчик пенсионер

(род занятий и имущественное положение арестованного)

а) до революции статистик, журналист, описчик земли

б) после революции Председатель Казахского автономного правительства Алаш орда. С 20 года член [illegible] Казахского ЦИК [illegible] с 22 года научный сотрудник [illegible] с 26, 27 г. [illegible] институт

11. Образование (общее и специальное)

Courtesy Photo

Костанайская областная библиотека для детей и юношества имени Ибрая Алтынсарина

Біздің мекен-жай: Қасымқанов көшесі, 74
Эл.почта: oa@allib.org
albiblio@ya.ru
Сайт: www.allib.org

Телефондар: 54-27-44, 54-11-61,
39-00-43, 39-00-42

НАШ АДРЕС: ул. Касымканова, 74
Эл.почта: oa@allib.org
albiblio@ya.ru
Сайт: www.allib.org

Телефоны: 54-27-44, 54-11-61,
39-00-43, 39-00-42

Виртуальная книжная выставка была подготовлена О. А. Алексевой, по материалам, реально существующей, книжной выставки в Отделе обслуживания 7-11 классов и юношества составленной И. В. Данюк.

Отдел автоматизации